

Д.е.н, зав. кафедри фінансів і кредиту Зянько Віталій Володимирович
Вінницький національний технічний університет

ІНВЕСТИЦІЙНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті здійснено аналіз сучасних проблем інвестиційно-інноваційної сфери України та обґрунтовано систему заходів держави, спрямованих на активізацію інвестиційної діяльності комерційних банків й інших фінансових посередників, їх зацікавленості в довгостроковому кредитуванні інноваційного підприємництва.

In the article have been analyzed the modern problems in investment-innovation sphere of Ukraine and proved the system of measures of the state, which directed on activization to investment activity of commercial banks and other financial intermediaries, their interest in long-term crediting innovation business.

Постановка проблеми. Розвиток інноваційного підприємництва і загалом розбудова моделі інноваційного розвитку економіки є для України пріоритетним завданням, вирішення якого вирішальним чином залежить від наявності внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування інноваційної діяльності, оскільки потребує залучення значних і довгострокових інвестицій у наукомісткі високотехнологічні виробництва. Цим визначається важливість дослідження фінансової й інвестиційної складової розвитку інноваційного підприємництва, їх впливу на активізацію науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні, на підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки на засадах збільшення платоспроможного попиту на інновації з боку підприємницького сектора.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розробці методичного інструментарію та проведенню системних аналітичних досліджень інвестиційного та інноваційно-технологічного розвитку економіки України в останні роки приділяється недостатньо уваги, хоч окремим аспектам цієї проблеми присвячено чимало наукових праць [1-4; 8; 10-12]. Все ж, створенню

ефективного ринкового механізму використання кредитних і фінансових ресурсів для стимулювання інвестиційної й інноваційної активності суб'єктів підприємницької діяльності, хоча б у пріоритетних напрямках розвитку економіки, досі не вироблено. Капітали і ресурси вітчизняні підприємці продовжують спрямовувати переважно у низькотехнологічні, сировинні та напівсировинні галузі, а не у сегменти наукомісткої економіки, як у розвинених країнах. Якщо раніше це пояснювалось кризовими явищами, що довгий час потрясли вітчизняну економіку, та інфляційними процесами, то нині Україна уже пройшла так звану «фазу виживання», в економіці позначилися певні позитивні зрушення, однак і сьогодні фінансові потоки в основному зосереджені в тих галузях економіки, які дають моментальну вигоду. Це хоча й забезпечує економічне зростання, але неякісне. Відсутність переміщення доходів з низькотехнологічних сегментів економіки у високотехнологічні відтворює відсталу структуру і стримує інноваційну діяльність. Всі ці процеси зовні виглядають ніби як задовільні, а по-суті репродукують економічний застій, втрату конкурентоспроможності. Розгортання світової фінансової кризи ще більше актуалізує цю проблему.

Метою статті є визначення, на основі аналізу проблем інвестиційно-інноваційної сфери України, системи економічних та організаційних заходів держави, спрямованих на активізацію інвестиційної діяльності комерційних банків та інших фінансових посередників, їх зацікавлення у довгостроковому кредитуванні інноваційного підприємництва.

Основний матеріал. Забезпечення належного фінансування інноваційного процесу одне з найголовніших завдань, що потребує першочергового вирішення при створенні конкурентоспроможної національної економіки. Разом з тим, це завдання не з легких, має свої особливості.

По-перше, розробка будь-якої інновації потребує значних асигнувань. За інших рівних умов, капіталовкладення в інновації завжди перевищують фінансування, що забезпечує поточне, уже налагоджене виробництво. Скажімо, якщо ставиться завдання впровадити нову технологію виробництва, то потрібно

шукати кошти і на її створення, і на її використання, адже впровадження інновацій пов'язане з перебудовою виробничого процесу, що потребує величезних витрат і т. ін.

По-друге, інвестиції в інноваційну діяльність, особливо у створення перших зразків інноваційного продукту, належать до категорії «ризикового капіталу», оскільки доти, поки інновація не буде створена і випробувана, ніхто не може гарантувати її успіху й існує ризик, що вкладені ресурси просто можуть пропасти.

По-третє, всі промислово розвинені країни як засіб підтримки і стимулювання інноваційної діяльності використовують різні методи і обсяги фінансової допомоги, залучаючи в цю сферу різні джерела капіталовкладень: державні структури, комерційні банки, спеціалізовані фонди, фінансово-промислові групи, концерни, інші підприємства й організації, приватних осіб. Зручними для розвитку інноваційного підприємництва вважаються кредити спеціалізованих фондів та інших цільових джерел, оскільки вони, як правило, надаються на пільгових умовах. Але все ж основним джерелом інвестування є власні нагромадження підприємств, які формуються із частини їх прибутку та амортизаційних відрахувань. Звичайно, що обсяг таких накопичень прямо залежить від ефективності роботи підприємства.

Нині перед нашою країною виникла дилема: або за інерцією продовжувати неякісне економічне зростання, або нарешті повернути економіку у напрямі високотехнологічних структурних зрушень. Модель інерційного розвитку може забезпечити ще на деякий час зростання доходів, проте цей період буде коротким і нестійким. Заміна існуючої моделі інноваційною напевне призведе спочатку до зниження темпів економічного зростання, зате з часом забезпечить тривалий і стійкий економічний підйом, який буде відповідати критеріям глобальної конкуренції.

Необхідність заміни моделі інерційного розвитку моделлю інноваційного розвитку є очевидною. Наразі інтерес до інноваційної діяльності з боку держави дещо зріс, активно розробляється концепція інноваційного розвитку

економіки України, прийнято цілий ряд законодавчих та нормативних актів, які покликані стимулювати інноваційну зацікавленість підприємців. Але всього цього виявляється все ще недостатньо для того, щоб позитивні зміни в інноваційній сфері набули системного і прогресуючого характеру, охопили всі основні галузі вітчизняної економіки.

Дослідження розподілу обсягів фінансування наукових і науково-технічних робіт по Україні за останні роки засвідчує, що частка фінансування інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету країни впродовж 1998—2005 рр. становила в середньому близько 30 %. Лише за останні три роки цей показник став повільно зростати. Так, за даними Держкомстату України у 2006 р. обсяг фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт за рахунок державного бюджету збільшився до 37,7 %, у 2007 р. – до 37,3 %, впродовж I півріччя 2008 р. склав 40,5% загального обсягу витрат. Разом з тим, питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у ВВП має стійку тенденцію до зниження: якщо у 1999 р. цей показник становив 1,38 %, то у 2006 р. – 1,0 %, у 2007 р. – 0,6 %, у I півріччі 2008 р. цей показник зменшився проти відповідного періоду минулого року ще на 0,4 % і склав 3589,2 млн грн. [5].

Пріоритетним джерелом фінансування інноваційної діяльності по Україні загалом і окремих її регіонах, зокрема, останнім часом виступають власні кошти вітчизняних підприємств та іноземних інвесторів. Так, у 2006 р. за рахунок власних коштів промислових підприємств у Вінницькій області було профінансовано 94,5 % нововведень від загального обсягу їх фінансування [6]. По Україні загальна сума витрат на фінансування технологічних інновацій впродовж 2000—2007 рр. збільшилась із 1751,1 млн грн, до 10850,9 млн грн, тобто більше як у 6 разів. При цьому частка коштів вітчизняних інвесторів у фінансуванні технологічних інновацій склала у 2007 р. 73,72 %, тоді як іноземних – 2,97 %, а за рахунок державного бюджету технологічні інновації були профінансовані всього лише на 1,33 % від загальної суми витрат [5].

Разом з тим, значна сума коштів продовжує спрямовуватись вітчизняними

підприємствами на екстенсивний розвиток – підтримку застарілої матеріально-технічної бази, придбання і ремонт обладнання. Із промислових підприємств України, що все ж проявляють інтерес до інноваційної діяльності, більше половини займаються продуктовими інноваціями. Так, у 2005 р. продуктові інновації здійснювали майже 60 % підприємств, із тих, що впроваджували нововведення, у 2006 р. ними було впроваджено найменш кількість інноваційних видів продукції майже вдвічі більше, ніж освоєно нових технологічних процесів і придбано нових технологій, приблизно такий розрив залишався і в 2007 р. [5]. Це пояснюється тим, що кошти, вкладені в цей вид інноваційних проектів, набагато швидше повертаються, аніж окупність технологічних інновацій.

Треба сказати, що сьогодні банківська система України теж неспроможна в достатньому обсязі кредитувати переоснащення промислових підприємств. Зокрема, по Вінницькій області частка банківських кредитів, спрямованих на фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств, у загальному фінансуванні останніми роками знижується: якщо у 2003 р. цей показник становив 19,1 %, то у 2005 р. він склав всього 8,4 %. А нині, у зв'язку з світовою фінансовою кризою, кредитування промисловості з боку вітчизняних банків може взагалі зупинитись. Але і до сучасної фінансової кризи, як показує аналіз кредитування інноваційної діяльності, чинна кредитна система України не була зацікавлена у виділенні коштів не лише на фінансування інноваційної діяльності, але й на фінансування виробничої сфери в цілому. Зокрема, не дивлячись на існуючу впродовж останніх років позитивну динаміку зниження облікової ставки НБУ, ставка за кредитами комерційних банків залишалася значно вищою за нею: у 2003 р. таке перевищення становило 2,9 рази, у 2004 – майже 2 рази, у 2005 – 1,73 рази, у 2006 – 1,81 рази [6]. Тоді як інноваційна діяльність потребує перш за все довгострокових кредитів, вітчизняні банки в основному здійснюють короткострокові операції між суб'єктами і посередниками фінансово-кредитного ринку, і більшість наданих кредитів використовується не на фінансування інвестиційних та інноваційних проектів, а на забезпечення «споживчих» витрат (погашення боргів, оплату енергоносіїв,

виплату зарплати тощо). Причиною незацікавленості банків у довгострокових інвестиціях є підвищена фінансова нестабільність суб'єктів інноваційної діяльності й пов'язані з цим високі ризики кредитних вкладень.

Отже, мусимо констатувати, що ринок довгострокових кредитів у нашій країні розвинений недостатньо. Щоправда впродовж 2005—2006 рр. активність банків щодо довгострокового кредитування суб'єктів господарювання загалом дещо підвищилася, що виявилось у зростанні заборгованості за довгостроковими кредитами як у національній, так і в іноземній валютах. Але перевага довгострокових кредитів в іноземній валюті свідчить, що на українському ринку інвестиційних товарів у більшості видів економічної діяльності переважає імпорт. За 2001—2006 рр. сума наданих кредитів відносно обсягів ВВП в Україні зросла на 37,2 %, з яких частка довгострокових кредитів у загальному обсязі банківських кредитів за цей період збільшилась на 42,7 %, проте, з них кредити в інвестиційну діяльність зросли лише на 14,7 % [7]. Зважаючи на те, що саме останніх кредитів передусім потребує інноваційна діяльність, можна зробити висновок про недостатню зацікавленість комерційних банків у її кредитуванні.

Що стосується кредитування великомасштабних інноваційних проектів з боку банківської системи України, то воно взагалі неможливе через відносно обмежені обсяги акумульованих нею ресурсів, а також через відсутність необхідних технологій та досвіду ефективного проектного фінансування. Так, за даними НБУ, частка власного капіталу вітчизняних банків у ВВП на кінець 2006 р. становила лише 7,9 %, тоді як у країнах Центральної та Східної Європи – понад 40 %. Навіть незважаючи на те, що капіталізація банківської системи України стрімко збільшується: якщо на 1.01.2003 р. балансовий капітал вітчизняних банків становив всього 10,0 млрд грн [8], то на 1.02.2007 р. – 43,4 млрд грн [9], все ж у структурі фінансування інноваційної діяльності українських підприємств лише 18 % припадає на кредити комерційних банків, тоді як у США та інших розвинених країнах банківські кредити ще наприкінці минулого століття сягали позначки 61,9 % зовнішнього фінансування фірм [10].

Важливою формою опосередкованого фінансування інноваційної діяльності є Франчайзинг. Його активно використовують високорозвинені країни з метою тиражування наукомісткої продукції із залученням великого капіталу. Капітал (фінансові ресурси, нематеріальні активи), який можна залучити за допомогою франчайзингу, може набагато перевищити розмір капіталу, який можна залучити традиційним способом. Схема здійснення франчайзингу така: франшизодавець продає чи передає ліцензії – франшизи, що дають право на реалізацію продукції чи заняття бізнесом на певній території з використанням товарного знаку за умови дотримання франшизоодержувачем вимог до якості й технології. Франшизу надає, як правило, випереджувальна фірма з високим іміджем, яка намагається поєднувати свої високі технології та ноу-хау з капіталом франшизоодержувача, забезпечуючи цим трансфер передових технологій.

Специфічною формою залучення виробничого капіталу способом капіталізації інвестицій є лізинг, який спроможний відкрити господарському суб'єкту доступ до найпередовішої техніки і створити умови для розв'язання суперечності між необхідністю використання прогресивних технологій та швидким її моральним старінням [11]. Фінансування у такий спосіб найчастіше застосовується у галузях з високим ступенем ризику ведення бізнесу, зокрема на нових ринках, і у багатьох випадках лізинг буває вигіднішим для підприємця, аніж купівля машин та устаткування за рахунок традиційного банківського кредиту. Це пояснюється тим, що при лізинговій операції несистематичний ризик для інвестора менший через те, що перехід права власності на об'єкт лізингу відбувається лише після повної сплати його вартості, а також тим, що при лізинговій операції краще контролювати цільове використання позичкових засобів, що дає можливість інвестору при розрахункові лізингового платежу застосовувати меншу відсоткову ставку на вкладений капітал.

Нерідко кредитування експортера банком чи іншою фінансово-кредитною установою здійснюється через форфейтинг, тобто шляхом

придбання боргових зобов'язань інвестора, які банк потім продає на вторинному ринку, повертаючи таким способом витрачені кошти. Хоч для інвестора ця форма кредитування є досить дорогою, зате позбавляє його кредитних ризиків. На думку вітчизняних економістів, з огляду на модель інноваційного розвитку економіки України використання форфейтингу рекомендується при здійсненні науково-технічних і технологічних проєктів у межах реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки й техніки та при формуванні механізмів трансферу технологій у контексті розв'язання назрілих проблем [12].

Висновки. Отже, вітчизняній банківській системі треба активніше впливати на розвиток реального сектора економіки, оскільки нинішні обсяги та вартість кредитних ресурсів не відповідають потребам сучасного кредитного ринку. Причини криються насамперед у недостатньому використанні сучасних форм і методів банківського менеджменту, відсутності стимулів до обслуговування клієнтів-підприємців, що здійснюють інноваційну діяльність, з чого можна зробити висновок, що забезпечення фінансування інноваційного процесу є одним з першочергових завдань української держави, яка повинна створити ефективний ринковий механізм використання кредитних і фінансових ресурсів. Це передбачає розробку та реалізацію системи заходів з активізації інвестиційної діяльності комерційних банків та інших фінансових посередників (пенсійних фондів, інвестиційних фондів і компаній, страхових товариств тощо) і їх зацікавлення у довгостроковому кредитуванні інноваційного підприємництва. Передусім необхідно врегулювати існуючі проблеми у законодавчій сфері: забезпечити надійний захист інтересів кредитора, закріпити майновий статус боргів. Потребує вдосконалення практика страхування кредиту: треба запровадити спеціальні інструменти страхування та резервування довгострокових кредитів. Необхідно з нагромадженого у світовій практиці досвіду запозичити арсенал заходів, що забезпечують успішне фінансування інноваційних змін та заохочення довгострокового вкладення капіталу, зокрема такі, як: послаблення податкового тиску та надання пільг

підприємствам й установам, що здійснюють технологічні зміни; встановлення квот для організацій науково-технологічної сфери. Поруч з традиційними банківськими технологіями – кредитами, необхідно ширше застосовувати нетрадиційні способи фінансування інноваційних проектів – франчайзинг, лізинг, факторинг, форфейтинг. Все це створюватиме необхідні умови для переміщення доходів з низькотехнологічних сегментів економіки у високотехнологічні, та сприятиме переходу до моделі інноваційного розвитку національної економіки.

Список літератури.

1. Федулова Л. Перспективи інноваційно-технологічного розвитку промисловості України // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 24—36.
2. Захарін С. В. Стимулювання інвестиційної та інноваційної сфер діяльності корпоративних структур // Проблеми науки. – 2007. – № 6. – С. 23—27.
3. Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007. – 564 с.
4. Бень Т. До визначення економічної ефективності інвестицій // Економіка України. – 2007. – № 4. – С. 12—19.
5. Держкомстат України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Вінниччина в цифрах у 2005 р. (Короткий статистичний довідник). – Вінниця, 2006.
7. Розраховано за даними Бюлетеня Національного банку України. — № 1. – 2007. — С. 70, 122.
8. Невмержицький В. В. Стан та розвиток ринку фінансових послуг в Україні // Фінанси України. – 2004. – № 10. – С. 123—130. – С. 124.
9. Економічна правда — Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/>
10. Наука стран Европы на пороге третьего тысячелетия / [Авсень Е. В., Егоров И. Ю., Карпов В. И., Слонимский А. А.]. – К. : НИИ статистики Госкомстата Украины, 1999. – 205 с. – С. 113.
11. Черваньов Д. М. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України / Д. М. Черваньов, Л. І. Нейкова. – К. : Знання, 1999. – 516 с. – С.193 – 293.
12. Дука А. П. Фінансове забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 40—46. – С. 45.